

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1911 ΑΡΙΘ. 7556

ΖΗΤΗΛΟΓΟΝΙΟ

ΠΑΡΓΟΣ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ
Γ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Θ. Α. ΚΑΛΟΓΕΡΙΚΟΣ

ΤΟ ΜΟΝΟΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΑΠΟΚΟΜΜΑΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΤΑΚΗΣ Μ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
9 ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ (ΣΤΟΣ ΠΑΠΠΟΥ)

Απόσπασμα... **ΠΡΩΤΑΣ**

Χρονολογία... **- 7. ΟΚΤ. 1931**

Εορτηγίδες τῆς "Πρωΐας,"

Κώστας Κρουστάλλης

Μιά διάλεξη γιὰ ἰὸν κοινῆ

Ὁ φίλος μου κ. Μιχ. Α. Ροδάς μᾶς ξαναθυμίζει τοῦ Κώστα Κρουστάλλη, τὴ μαρτυρικὴ ζωὴ του καὶ τὸ ἔργο του. Ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸν οἶκο «Γράμματα» τῆς Ἀλεξανδρείας βγήκε σὲ βιβλίον μιά διάλεξή του γιὰ τὸν Ἡπειρώτη ποιητῆ, ποὺ τὴν εἶχε κάνει στὰ 1926. Ἐπρόκειτο τὸ συναχθῆναι τότε χρήματα γιὰ νὰ στηθῆ ἡ πρωτομὴ τοῦ τραγουδιστοῦ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης· ἔτσι ἡ διάλεξη τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου ἔχει κατ' ἀνάγκην πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Ὡς τόσο ὁ κ. Ροδάς δὲν ἐκδηλώνει ὅτι δὲν πιστεύει. Τονώντιον, ἀν ἔκομε τὴ διάλεξη αὐτῆ, εἶναι γιὰτὶ ἀγατᾶ τὸν Ἡπειρώτη ποιητῆ. Ἡ προσοχή, μὲ τὴν ὁποίαν ἐσυνάζε ὅλες τὶς εἰδησεις γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ τὸ θάνατό του, εἶναι τεκμήριο ὀλοφάνερο πραγματικῆς ἀγάπης. Κι' ἄλλο τεκμήριο, ἀκόμη μεγαλύτερο, τὸ γεγονός ὅτι ἀδικεῖ κάπως ἐκείνους, ποὺ δὲ συμμερίζονται ἀπόλυτα τὸ δικό του θυμασμό.

Κι' ἀλήθεια. Ὁ κ. Μιχ. Ροδάς κατηγορεῖ αἰφνης τοὺς κριτὰς τοῦ Φιλιδελφείου ποιητικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1890, γιὰτὶ ἐπέψωσαν ἀπλῶς τ' «Ἀγροτικά» τοῦ Κρουστάλλη, ἀντὶ νὰ τὰ βραβεύσουν. Βρίσκει, πὼς εἶναι «λόγια, λόγια, λόγια, σχολαστικισμός τοῦ χειροτέρου εἶδους» ὅσα εἶπε γιὰ τὴν συλλογὴν αὐτὴν ὁ εἰσηγητής. Πιθὸν νὰ ἀφάλλω. Ὅμως θάρρῳ, πὼς δὲν ὑπάρχουν πολλὰ κριτικὰ σημεῖα μὰ στὴ γλῶσσα μας, ποὺ νὰ μποροῦν νὰ συγκριθῶν, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ὀρθότητος τῶν παρατηρήσεών των, μὲ τὰ «λόγια» τοῦτα τῆς εἰσηγήσεως τοῦ Ροῖδη :

«Πλουσιωτέραν ἔχει τὴν ποιητικὴν φλέβα ὁ ποιητῆς τῶν «Ἀγροτικῶν», — ἔγραφε τότε ὁ εἰσηγητής. Στίχοι δημώδεις, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπταιστοί, φαντασία καὶ χάρις καὶ ἀρώμα δημῶδους ποιήσεως, εἶναι πανταχοῦ τοῦ ἔργου ἐπιπεχυμένα... Ἄλλ' ἡ πολλὴ προσήλωσις εἰς τὰ δημῶδη πρότυπα ζήμιοι τὸν ποιητῆν, ὅστις φαίνεται, δὲν χειραφετήθη ἀκόμη, ὥστε νὰ τανύσῃ τὰ πτερά του ἐλευθέρως πρὸς τὸν εὐρὺν καὶ ποικίλον κόσμον τῆς ποιήσεως. Ὁμοιάζει τὸ πτηνόν, ὅπερ γεινηθέν ἐντὸς εὐθαλοῦς ἀγροῦ, δὲν ὑποπτεῖται ἔτι, ὅτι πέραν τῶν ἀγρῶν αὐτοῦ διανοίγεται ἡ μεγάλη, ἐλευθῆρα περικαλλῆς φύσις. Ἴσως ἄλλοι ἀσμενίζουσιν εἰς τὴν μέχρις ἐλαχίστων λεπτομερείαν ἀπομειμῶσιν τῆς δημῶδους γλώσσης καὶ τοῦ δημῶδους ὕφους· ἡμεῖς ὅμως φρονούμεν ὅτι ἡ τοιαυτὴ ἀκρίβεια, ὁ τοιοῦτος ζήλος καὶ μικρολόγος εἶναι καὶ ἀλλοιτελής. Πρῶτον μὲν διότι τὰ ὅσα γραφόμενα ποιήματα θὰ ἔχωσι πάντοτε τοιαύτην τινὰ σχέσιν πρὸς τὰ γνήσια δημοτικά, ὅσα τὰ τεχνητὰ ἄσθη πρὸς τὰ φυσικά. Δεύτερον δὲ διότι ἡ καταστῆ ὄργανον τῆς καθόλου ποιήσεως, οὐ δα μὲς προάγειται κατ' αὐτὸν τὸν πρόπον».

Τριάντα χρόνια περίπου πρὶν ἀπὸ τὸ Ροῖδη, τὶς Ἰβίαις ἀντιλήψεις ἐξέφραζε κι' ὁ Πολυλάς, προλογίζοντας τὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ. Ἄναφερόμενος στὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Φωριῆλ καὶ στὰ προλεγόμενά της, ποὺ διάβαζε ὁ Ζακυθινὸς ποιητῆς, γράφει : «... Ἐνῶ ἀπὸ τοῦ ἕνός μέρους, αὐτὴ ἡ ἀμερόληπτη φωνή, ἐρχόμενη ἀπὸ τῆς φωτισμένης Εὐρώπης, ἦταν μεγάλο παρηγόρημα γιὰ τὸν ποιητῆ μας, ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἡ πολυτιμὴ ὕλη ἐκείνης τῆς Συλλογῆς — ὡς πρὸς τὰ αἰσθητήματα, τὰ φρονήματα, τὰ ἥθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα, ὅπως αὐτὴ σώζεται εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς ἑλληνικῆς γῆς, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ὄρη, ὅπου ἐφύλαξε καλύτερα τὸν χαρακτῆρα της, — ἔγινε ἀντικείμενο σοβαρῆς, σταθερῆς καὶ βεβαίως μελέτης, εἰς τὸ φιλέρευνο πνεῦμα του· ὕλη ὅμως, ἡ ὁποία δὲν ἔμελλε νὰ ξαναφανῆ ἀπαράλλαχτη μὲς στὰ ποιήματά του, καθὼς στοχάζονται ὅτι ἔπρεπε ὅσοι θεωροῦν ἐθνικὴ τὴν ποίησιν τότε μόνον, ὅταν παθητικῶς ξαναδίνῃ τὰ φρονήματά της, — ἔθως καὶ τὸ ὕφος τοῦ λαοῦ. Αὐτὰ ὁ Σολωμὸς ἤθελε τὰ ὀνομάσει παρῳδήματα».

Τῆσο σκληρὸς ἀπέναντι τοῦ Κρουστάλλη δὲν εἶναι ὁ Ροῖδης. Δὲν ἀποκαλεῖ «παρῳδήματα» τ' «Ἀγροτικά» του, μ' ὄλο ποὺ δὲν εἶχε ἴσως τέτοιο δικαίωμα. Γιὰτὶ, πραγματικὰ, ἡ πρώτη αὐτῆ σοβαρὴ ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Ἡπειρώτη ταγοδιστοῦ εἶναι κακὴ ἀπομίμηση τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν, ἢ μάλλον, ἕνα κάπως θαμπὸ ἀντίκρυσμα τῆς λαϊκῆς ποιήσεως μὲσα ἀπὸ βαλαωρικὰ καὶ ζαλοκωστικὰ πρῶματα. Πλατυασμοί, ρητορικὸς πολυλογία, — στοιχεῖα ἐν τούτοις ξένα πρὸς τὸ δημοτικὸ μας τραγούδι, — πνύουν τὴν ἀρχικὴ συγκίνησιν τοῦ νεαροῦ βάρδου. Μόνον τὸ «Τραγοῦδι τοῦ Τραγοῦδι», ἴσως ἐπειδὴ εἶναι τὸ συντομώτερον ἀπ' ὅλα, διατηρεῖ μιά πηγαία φρεσκάδα :

Τὸ λέει ὁ πεπροκότυφος στὸ δροσερό τ' αὐλάκι,
τὸ λέν στὰ πλάγια οἱ πέδρικες, στὴν ποταμιὰ τ' ἀψόδια,
τὸ λέν σ' ἀμπέλια οἱ λυγερές, τὸ λέν μὲ χλίμα γελία (!),
τὸ λέει κ' ἡ Γκόλφω ἡ ὄμορφη, τὸ λέει μὲ τὸ τραγοῦδι :

— Ἀμπέλι μου, πλατύφυλλο καὶ καλοκλαδεμένο,
δέσε σταφύλια κόκκινα, νὰ μῶ νὰ σὲ τραγίσω,
νὰ κάμω ἀθάνατο κρασί, μοσοβολία γιομάτα.
Μὲς στὰ κατώγια τὰ βαθειὰ σὰν μὸσχο νὰ τὸ κρύψω,
νὰ τὸ φυλάξω δλάκερες χρονιές, ἀκέρειους μῆνες,
ὡς ποὺ νὰ ρθῆ μιὰν ἀνοιξη, νὰ ρθῆ ἕνα καλοκαίρι,
νὰ γύρῃ ἀπὸ τὴ μακρυνὴ τὴν ξενητιά ὁ καλὸς μου.
Νὰ κατεβῶ μὲς στὴν αὐλή, νὰ πιάκω τ' ἄλογο τοῦ,
νὰ τὸν φιλήσω ἀγκαλιαστὰ στὰ μάτια καὶ στὸ στόμα,
νὰ τὸν κεράσω, ἀμπέλι μου, τ' ἀθάνατο κρασί σου,
τῆς ξενητιάς τὰ βᾶσανα νὰ πᾶν, νὰ τὰ ξεχάσῃ.

Ἐχει βέβαια δροσιὰ τὸ τραγοῦδάκι τοῦτο. Ἄλλ' ἐνῶ μιμεῖται τὰ δημοτικά, στέκει τόσο πολὺ κάτω ἀπὸ τὰ πρότυπά του, ὥστε νὰ δίνουμε ἀπόλυτο δίκιον στὴν εἰκόνα τοῦ Ροῖδη, ὅταν βλέπῃ σὰν «τεχνητὰ ἄσθη» τὰ τέτοια ποιήματα. Ὑπάρχει στὴ δημοτικὴ μας ποίησιν ἐρωτικὸς λυρισμὸς γνήσιος, βαθύς, πονεμένος. Θυμοῦμαι ἕνα τραγοῦδι τῶρα τῆς Καρπαθοῦ :

Ὅμιες βραδῶν βραδούτικο πολὺ βραδῶν δὲν ἦτο,
μὰ ἦτον ἀντάρτα καὶ βροχὴ καὶ βαρυχειμανίτσα,
ἐμισανόχτη ἡ πόρτα μας κ' ἐσώμπεν ὁ καλὸς μου.
Σύβρω σκαμνὶ καθίζω τον, ποτῆρι καὶ κερνώ τον,
κι' ὅσα ποτῆρια τὸν κερνώ, τόσα λόγια τοῦ λέω.
— Λέεις, θυμάσαι μου κ' ἐμοῦ μιάς ὥρας κλωσση,
μιάς νύχτας σφιχταγκάλιασμα καὶ μιάς αὐγῆς παιχνίδι.

Ἄμα ἔχομε τέτοια γνήσια διαμάντια, γιὰτὶ θ' ἀναζητήσομε τὶς ρητορικὰς ἀπομιμήσεις τους ;

Ὁ Πολυλάς κι' ὁ Ροῖδης ἔθεσαν σωστὰ τὸ ζήτημα. Βέβαια, ἡ προσωπικὴ τέχνη ἀθεῖ μέσα ἀπὸ παράδοση. Τότε ὅμως ὑπάρχει ἡ τέχνη αὐτῆ, ὅταν ὑποταχθῆ στὴν παράδοση καὶ τὴν κυριεύσῃ. Ἀπαράλλαχτα, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὴ γλῶσσα. Κανεὶς γνήσιος ποιητῆς δὲν μπορεῖ νὰ στιχυρῆσῃ οὔτε στὴν ἐσπεράντο, οὔτε στὴν καθαρῆσσα. Ἄλλα καὶ σὲ κανένα γνήσιον ποιητῆ δὲν ἀρκοῦν ἀπόλυτα τὰ δημοτικὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου. Ἀνάγκη νάχῃς μιά γλῶσσα γιὰ νὰ ἐκφράσῃς τὴν ποιητικὴν ἀτομικότητά του. Τὴ γλῶσσα αὐτὴ σοὺ τὴ δίνει ὁ λαὸς, ποὺ τὴν καλλιέργησε αἰῶνες ὀλόκληρους, σύμφωνα μὲ τὴ ζωὴ του, μὲ τὴ φαντασία καὶ μὲ τὴν πίστη του. Ἡ μεγάλη λαϊκὴ ἐνότης ἐκτρέφει τὸν ποιητῆ, ποὺ ζεπιθᾶ μέσα ἀπὸ τὰ πλατεῖα τῆς δροσιᾶς του. Ἡ δημοτικὴ ποίησιν κ' ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἐξέζησαν τὸ Σολωμό. Ποῦ ὑπάρχει ὅμως δουλικὴ ἀπομίμηση δημοτικοῦ ὕφους στὸ ἔργο του ; Ἡ προσωπικὴ τέχνη εἶναι ἐκφρασις ἀτομικοῦ. Ἄλλως δὲ ὑφίσταται. Ἄλλα ὁ «θεμελιώδης ρυθμός», ποὺ στυλώνεται «στὸ κέρον τῆς ἐθνικότητος, ὕψωνεται κάθετα».

Μὲ τὸ νὰ κόσουμε τὴ γραμμὴ τῆς λαϊκῆς παραδόσεως στὴν Ἐλλάδα, βρεθήκαμε ἀπὸ κάθε ἀποψη ξεροζωμένοι. Κι' ἀπ' τὴν ἀνάγκη γιὰ νὰ σπερῆ τὴν ποιητικὸν σπόρον. Μὰ στίς γλάστρες μὲσα δὲ φυτρώνουν πλατάνια. Κι' οὔτε τὸ τεχνητὸ πότισμα ἀκοεῖ στίς στίχους ρίζες, ποὺ ψάχνον μὲς στὰ σπλάχνα τῆς γῆς νὰ βροῦν δροσιὰ καὶ στήριγμα. Ὁ Κρουστάλλης ἦταν πολὺ νέος σὰν ἔγραψε τ' «Ἀγροτικά» του, Μολιεϊκόσι χρονῶν. Σωστὰ λοιπὸν προσκολληθῆκε στὴν παράδοση. Ὅμα οἱ κριταὶ τοῦ δὲν μποροῦσαν νὰ ξέρουν τὴν ἡλικίαν του. Ἴσως κ' ἠνάνοισαν κάτι, ποὺ εἶναι εὐκόλο τῶρα νὰ τὸ ἰδοῦμε κ' ἐμεῖς ; ὅτι ὁ Κρουστάλλης δὲν ὑποτάχθηκε στὴ δημοτικὴ ποίησιν γιὰ νὰ τὴν κληρῆ. Ὑποτάχθηκε μὲ χαρὰ, μὲ διάθεσιν, μὲ δρεξὴ ὑποταγῆς. Ὑποτάχθηκε γιὰ νὰ σκαλωθῆ.

Τὰ περιστασιακὰ τῆς ζωῆς του, ποὺ τὰ διηγεῖται πλατεῖα ὁ κ. Ροδάς, ἀνάγκισαν τὸν Κρουστάλλη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸν τόπον του καὶ νάρθῃ νὰ κλειθῆ στὴν Ἀθήνα, ὅπου πάλεψε σκληρὰ γιὰ τὸ ψωμί. Ἔτσι, ὅτι ἦταν μέσα τοῦ ἀόριστου ὡς τότε καὶ θολό, ἔγινε καθαρός τῶρα καὶ ἐπὶ πόθος. Πρέπει νὰ τὸν πιστέψουμε ἀπόλυτα, γιὰτὶ ἴσα-ἴσα ἡ εὐκρίνεια εἶναι ἡ πρώτη ἀρετὴ τοῦ τραγουδιοῦ του :

Ἔτσι ἐνήθηκε μικρὸς κι' ὁ πόθος μου στὰ στήθη,
κι' ἀπ' ἀφαντο, κι' ἀπ' ἀπλερο πουλάκι, σταυραστῆ μου,
μεγάλωε, πῆρε φτερά, πῆρε κορμὶ καὶ νύχια
καὶ μεματώνει τὴν καρδιά, τὰ σωθικά μου σκίζει·
κι' ἐγὼ τῶρα ὁ πόθος μου ἀπτός, στοιχεῖο καὶ δράκος